

UOT 94

M.A.Balayev

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
xendanebabazade@gmail.com

ORTA ƏSRLƏRDƏ OSMANLI DÖVLƏTİ, ONUN SOSIAL-SİNFİ STRUKTURU VƏ SİYASİ TƏŞKİLİ

Açar sözlər: Osmanlı dövləti, Türkiyə Respublikası, Böyük Millət Məclisi, Atatürk

Məqalədə Osmanlı türk dövlətinin uzun bir tarixi yol keçməsindən, bu dövlətin çox böyük və zəngin tarixindən danışılır.

Məqalədə həmçinin Osmanlı dövlətinin siyasi quruluşuna görə monarxiya tipli dövlət olmasından, cəmiyyətin sosial-sinfi münasibətlərindən, dövlətin sosial-sinfi struktura malik olmasından və Osmanlı Türkiyəsində ölkənin idarə olunmasında sosial-siyasi münasibətlərdən istifadə olunması barədə məlumat verilir.

M.A.Балаев

ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ В СРЕДНИЕ ВЕКА, ЕЕ СОЦИАЛЬНО- КЛАССОВАЯ СТРУКТУРА И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ

Ключевые слова: Османское государство, Турецкая республика, Великое национальное собрание, Ататюрк

В статье рассказывается о далекой истории османского турецкого государства, его великой и богатой истории.

В статье также проинформируется о политической структуре Османской империи как монархического государства, социально-классовых отношениях общества, социально-классовой структуре государства и использовании общественно-политических отношений в управлении страной в Османской империи.

M.A.Balayev

THE OTTOMAN EMPIRE, ITS SOCIAL-CLASS STRUCTURE AND POLITICAL ORGANIZATION IN THE MIDDLE AGES

Keywords: Ottoman Empire, Republic of Turkey, Grand National Assembly, Atatürk

In the article told about the appearance of the Ottoman Empire existed in the middle ages, its social-class structure and political organization. Also informed about the establishment and the political structure of the modern Republic of Turkey. The formation of the territory of the Ottoman Empire, the main peculiarities as the feudal

monarchy state, social and political relationships, culture, science, scientists, military related issues are explained.

Müasir Türkiyə Respublikası Qərbi Asiyada və Avropa qitəsinin cənub-şərqində yerləşən bir dövlətdir. Türkiyə Respublikası Azərbaycan Respublikası ilə 11 km həmsərhəddir. Türkiyə Respublikasının sahəsi 780,6 milyon km²-dir. Əldə olan son məlumatlara görə Türkiyədə 80 milyon əhalinin olduğu göstərilir. Türkiyənin dövlət quruluşu respublikadır. Ölkə konstitusiyasına edilmiş 21 oktyabr 2007-ci tarixli düzəlişə əsasən Prezident xalq tərəfindən 5 il müddətinə iki dəfədən çox olmamaqla seçilir.

Osmanlı türk dövləti uzun bir tarixi yol keçmişdir. Bu dövlətin çox böyük və zəngin tarixi vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə dövlətinin yaranığı Kiçik Asiya-Anadolu ərazisi qədim dövrlərdə və erkən orta əsrlərdə bir çox dövlətlərin tərkibində olmuşdur. Roma, Bizans, Çin, Ərəb, İran və başqa mənbələrin verdiyi məlumatlara görə türk tayfalarının Kiçik Asiyaya gəlməsi bizim eramın III-IV əsrlərinə aid edilir. Bu zaman Anadolunun Şimal-Şərqində Səlcuq (Oğuz və türkmən) tayfalarının siyasi birliyi olan dövlətləri yaranmış və Səlcuq adlı şəxs həmin dövlətin başçısı olmuşdur.

Tarixi mənbələrdə göstərilir ki, Səlcuqlar 1040-1055-ci illərdə İrani, İraqı, Suriyanı, Cənubi Qafqazın bir hissəsini tutmuşlar. Bu zaman Yazın Şərqdə yeni bir Səlcuq dövləti yaranmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Kiçik Asiyada paytaxtı Sivas olan digər türk dövlətləri – Danişməndilər dövləti 1180-ci ildə Səlcuqların əlinə keçmişdir. Mənbələrdə göstərilir ki, 1243-cü ildə Kösedag müharibəsində monqollar tərəfindən məğlub olan Səlcuqlar dövləti parçalanmışdır. Bu hadisədən sonra 230 il mövcud olmuş türk səlcuqlar dövlətinin yerində ayrı-ayrı feodal dövlətləri meydana gəlmişdir.

Bu tarixi hadisədən sonra Osmanlı sülaləsinin banisi və yaradıcısı Osman bəy 1299-cu ildə Osmanlı dövlətini yaratmışdır. Bu tarixi hadisədən sonra Səlcuqlar Osmanlı türkləri adlandırılmışlar.

K.Marks bu dövr və Osmanlı imperiyası haqqında demişdir ki, orta əsrlərin ən böyük hərbi feodal monarxiyalarından olan Osmanlı dövləti 150 il ərzində Balkan xalqlarını (bolqarlar, serblər, makedoniyalılar, frakiyalılar və b.) özünə tabe etmişdir.

Osmanlı dövləti siyasi quruluşuna görə feodal monarxiya dövləti olmuşdur. Feodal dövlətləri suveren olub, feodal monarxiya təbəqəsi, mütləq monarxiya, aristokratik şəhər respublikasından ibarət olmuşdur. Feodalizm antoqonist ictimai-iqtisadi formasiya olub, torpaq üzərində şərti olaraq şəxsi-feodal mülkiyyət formasına və hakim sinif olan feodallardan şəxsən və torpaq cəhətdən asılı olan, bilavasitə istehsalçıların istismarına əsaslanan cəmiyyətdir.

Məlumdur ki, cəmiyyətin sosial-sinfi və siyasi münasibətləri ictimai münasibətlərin xüsusi bir formasıdır. Sosial-siyasi münasibətlər – cəmiyyətin sosial-siyasi strukturuna daxil olan sosial birliklər, siniflər, millətlər, ictimai qrup və təbəqələr arasındakı münasibətlərdir, onların bir-birinə, bütövlükdə cəmiyyətə, dövlətə, insanlarla olan əlaqə və münasibətlərində meydana çıxan ictimai münasibətlərin məcmusudur.

İctimai münasibətlərə əsasən aşağıdakı münasibət qrupları daxildir:

- 1) Cəmiyyətdə sosial-iqtisadi və bölgü münasibətləri – əməyə, mülkiyyətə, istehsala, mübadiləyə, maddi və mənəvi sərvətlərin insanlar arasında bölüşdürülməsinə, onların sosial tələbatının ödənilməsinə olan münasibətlər daxildir.
- 2) Cəmiyyətdə olan sosial-sinfi münasibətlərə – siniflər, sosial təbəqələr və qruplar arasında olan və qarşılıqlı münasibətlərin ifadəsi daxildir.
- 3) Cəmiyyətdə mövcud olan sosial-siyasi münasibətlər – cəmiyyət üzvlərinin dövlətə, qanunvericilik və icra hakimiyyətinə, hüquq və vəzifələrə, ictimai-siyasi hərəkətlərə və partiyalara münasibətləri.
- 4) Sosial-demoqrafik münasibətlərə daxildir: şəhər və kənd əhalisi, qadın və kişi, qoca, gənc, yeniyetmə, müxtəlif peşə qrupları.
- 5) Cəmiyyətdə sosial-etnik və ya mənəvi münasibətlər – millətlər, xalqlar, etnik qruplar arasındakı əlaqə və münasibətlər.

Orta əsrlərdə Osmanlı dövlətində Bizans və Qərbi Avropanın o dövrdə inkişaf etmiş elm və texnikanın nailiyyətlərindən müəyyən qədər istifadə olunmuşdur. XV əsrin birinci yarısında Türkiyədə riyaziyyatçı və astronom Qazizadə Rumi, həkim Hacı paşa Aydınlı, coğrafiyaşünas Əli Əbdürrəhman və Uluqbəyin tələbəsi, riyaziyyatçı və astronom Əli Quşçu fəaliyyət göstərmişdir. 1494-cü ildə edam edilmiş Lütfi Tokadi riyaziyyat və astronomiya fəlsəfəsinin təsnifatına dair əsərlər yazmışdır.

XII əsrin sonu XIII əsrin əvvəllərində ölkədə müxtəlif binalardan ibarət olan Konya, Sivas adlı şəhərlər salınmışdır. Bu dövrdə Konyada Sultan Ələddin Camisi 1156-1220, Divrikdə yeni cami tikilmişdir (1229-cü il).

Məlumdur ki, Osmanlı türk dövləti tipik feodal dövləti olmuşdur. Bu dövlət özünəməxsus sosial-iqtisadi münasibətləri ilə fərqlənmişdir. Feodalizmin əsası istehsal münasibətləri üzərində feodal ictimai münasibətlərinə əsaslanır.

Osmanlı Türkiyəsində sosial-siyasi münasibətlər ölkənin idarə olunmasında iştirak etmişdir. Burada mövcud olan feodal dövləti və onun strukturlarına imperator və ya sultan rəhbərlik edirdi. Bu cəmiyyətin idarə olunmasında vəkil, vəzir və onlara tabe olan saray əyanları yaxından iştirak edirdilər.

Osmanlı türk imperiyasında öz dövrünə görə qüvvətli olan türk ordusu olmuşdur. O dövrdə Osmanlı imperiyası tərəfindən bir çox ölkələrin işğal olunmasında türk ordusunun rolunu xüsusi qeyd etməliyik. Osmanlı türk

imperiyasında sülaləçilik mövcud idi. Əgər sultan ölərsə, onun yerinə onun övladları və yaxud həmin nəslin nümayəndələrindən biri o vəzifəni tuturdu. Monarxiya üsul-idarəsi mövcud idi. Monarx hakimi-mütləq hesab olunurdu. Dövlət başçısı varislik əsasında hakimiyyətə gəlir və ölənə qədər hakimiyyətdə qalırdı.

Ölkədə dünyəvi və dini məhkəmələr mövcud olmuşdur. Bu cəmiyyətdə hakim ideologiya din olmuşdur. Din xadimləri və üləmalar feodalizm cəmiyyətinin əsas ictimai təbəqəsi hesab olunurdu. Osmanlı türk feodalizm cəmiyyətində kənd təsərrüfatı, həmçinin, feodal münasibətləri əsasında şəhərlərdə sex sənətkarlarının təşkilatı yaranmış və onlar tədricən möhkəmlənmişlər.

Osmanlı feodal imperiyasında kəndlilər və kasıb sex sənətkarları feodallara qarşı müharibələr və üsyanlar aparmışlar. Məlumdur ki, obyektiv şəraitin olmaması üzündən zəhmətkeşlərin üsyan və çıxışları məğlubiyyətə düşər olmuşdur. Orta əsrlər feodal cəmiyyətinin xarakterik cəhəti onun dövlət pərakəndəliyində olması olmur.

Türk dilində yayılmış əsərlər Osmanlı tarixi haqqında salnamələr meydana gəlmişdir. Səlcuqlar dövründə Türkiyə incəsənəti müxtəlif xalqların, həmçinin, Bizans, Orta Asiya və Qafqaz ənənələri əsasında formalaşmışdır. Hər bir feodal dövlət çalışırdı ki, siyasi cəhətdən müstəqil olsun. Tarixdən məlumdur ki, feodal dövlətləri arasında müddətsiz müharibələr olmuşdur. Bu da ölkədə məhsuldar qüvvələrin və istehsal münasibətlərinin inkişafına mənfi təsirini göstərirdi. Türkiyənin tarixində Mustafa Kamal Atatürkün (1881-1938) hakimiyyətə gəlməsi türk dövlətinin tarixində xüsusi bir mərhələ təşkil edir.

Bunu xüsusi olaraq qeyd edə bilərik ki, 1923-cü il oktyabrın 29-da Türkiyə Böyük Millət Məclisi (parlament) Türkiyəni respublika elan etdi. Mustafa Kamal Atatürk Türkiyə Respublikasının Böyük Millət Məclisi tərəfindən ölkənin birinci prezidenti seçildi. 1924-cü ildə martın 3-də Türkiyə Böyük Millət Məclisi tərəfindən xəlifəlik və sultanlıq ləğv edildi. Prezident Mustafa Kamal Atatürk tərəfindən laisizm prinsipi əsasında din dövlətdən ayrıldı, Türkiyə dünyəvi dövlət elan olundu.

Mustafa Kamal Atatürk tərəfindən laisizm (dünyəvilik) prinsipini, yəni dinin dövlətdən ayrılmasını həyata keçirdi və həmin prinsipə görə din insanların cəmiyyətin həyatındakı iştirakına mane ola bilməzdi. 1934-cü ildə Türkiyə xalqı qarşısında böyük xidmətlərinə görə Mustafa Kamal Paşaya “Atatürk” soyadını vermişdir.

Yeri gəlmişkən, çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən, 1514-cü ildə baş vermiş Osmanlı və Səfəvi Azərbaycan dövlətləri arasında olan Çaldıran müharibəsi ilə bağlı qeyd etmək istərdik. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının üzvü, professor Oktay Əfəndiyev yazmışdır: “Osmanlı-Səfəvi müharibələrini iki qardaş türk xalqının (Osmanlı və azəri türklərinin)

düşmənçiliyi kimi deyil, Osmanlı və Səfəvi dövlətlərinin hakim dairələrinin iqtisadi və siyasi mənafeələrinin toqquşması faktı kimi dəyərləndirmək tarixi gerçəkliyə daha yaxındır. XVI əsrdə siyasi məqsədlərdə şiddətləndirilən sünnü-şia ədavəti də hər iki türk dövlətinin münasibətlərini son dərəcə kəskinləşdirmişdir.

Həmin dövrdə Avropa dövlətləri iki müsəlman türk dövlətini müxtəlif vasitə və bəhanələrlə bir-birinə qarşı müharibəyə təhrik edir və beləliklə, onların hər birini zəiflətməyə, osmanlıların Cənub-Şərqi Avropadakı işğallarının qarşısını almağa çalışırdılar”.

ƏDƏBİYYAT

1. ASE: 10 cilddə, IX c., Bakı, 1989
2. *Aslanov O.* Türk sanatı. İstanbul, 1961
3. *Bağirov J.Ə.* Türkiyə Lozanna konfransında. Bakı, 1957
4. *Əfəndiyev O.* Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı, 1993
5. *İsmayilov İ.* Vətəndaş və tarix. Bakı, 2009
6. *Hüseynov V.* İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsində Türkiyə Cümhuriyyətinin Yaxın və Orta Şərq siyasəti – 1923-1939. Bakı, 1992
7. *Маркс К., Энгельс Ф.* Избранные сочинения: в 9 т. Т.9, 1941
8. *Rüstəmov Y.* İslam və müasir Türkiyənin ictimai fikri. Bakı, 1980
9. *Алиев Г.З.* Турция в период правления младотурок (1908-1918 гг.). М., 1972, 388 с.
10. Ататюрк М. К. Путь новой Турции: 1919-1927: в 4-х т. Москва: Гос. изд-во: Литиздат НКВД, 1929-1934
11. *Данилов В.И., Моисеев П.П., Орешкова С.Ф.* Турция, история, экономика, политика. М.: Наука, 1984, 253 с.